

devším zboží, které potřebují pro plnění svého zbrojařského plánu, omezující nákupy statků jiných, zvláště spotřebních a zbytných.

Všechny tyto potíže, jak vnější, tak i zahraniční, se projevují jednak ve změně struktury našeho vývozu, jednak v rozvrstvení jeho na jednotlivé zahraniční trhy.

Skutečnost, že se zlepšuje náš vývoz na volné trhy a zvláště na vzdálené trhy zámořské, ačkoliv získávání jejich je spojeno s daleko většími obtížemi, prací a výdaji než zpracování trhů blízkých, svědčí jen o zvýšené péči, kterou náš průmysl vývozu věnuje, nešetře při tom obětí a námahy, třebaže nepožívá různých premií a podpor jako cizozemská konkurence, ba naopak nenalézá mnohdy ani náležitého pochopení u naší veřejnosti a úřadů.

Naši vývozci měli k 31. prosinci 1937 podle výkazu Národní banky československé pohledávek za vyvezené zboží v cizině za 4.1 miliardy Kč, tedy 34.3% svého celkového vývozu, z čehož 2.6 miliardy Kč připadlo na země devisově vázané (z toho zamrzlé clearin-gové 2.1 miliardy Kč), takže o tuto částku byla naše výroba připravena ve svých provozních prostředcích finančních; náš průmysl se tedy nebál ani při nevyjasněných měnových, hospodářských a politických poměrech vyvážeti.

ŘÍZENÉ HOSPODÁŘSTVÍ A CUKERNÍ PRŮMYSL.

Řízené hospodářství.

Světová válka zasáhla do světového hospodářství tak hluboce, že její neblahé důsledky byly pocíťovány a postupně odstraňovány teprve mnoho let v míru. Hospodářská krise byla vlastně zčásti ještě následkem těchto mimořádných poruch ve vývoji světového hospodářství, a celý svět se dosud zabývá jejím řešením. Byly to právě obtíže s tímto řešením, jež postavily do popředí myšlenku řízeného hospodářství s celým souborem hospodářsko politických návrhů a opatření. Mohli bychom proto tuto hospodářskou ideu pokládati za samostatnou teorii. Ale názor tento by nebyl správný; teorie tato nebyla potvrzena ani praxí, ani hospodářskou vědou. Hospodářské ideje a teorie i systémy na nich vybudované se úzce připojují k celkovému vývoji hospodářského života a také správný úsudek o myšlence řízeného hospodářství získáme teprve bližším jejím rozborem.

K prvním hospodářským systémům počítáme merkantilis-mus a fysiokratis-mus. Merkantilisté patří k prvním hospodářům — nehledě k absolutistickému hospodářství ve starém a středním věku — u kterých zásady řízeného hospodářství byly nezbytnou součástí jejich světového názoru. Na rozdíl od myšlení merkantilistů o autoritativním a totalitním vedení státu, spatřovali fysiokraté základnu zdravého hospodářského života ve chráněném a podporovaném zemědělství.

Všechny tyto myšlenky však ještě přehlížely vzájemné souvislosti celkového hospodářského dění. Hospodářský dynamismus ve smyslu moderních teorií poznáváme teprve u A d a m a S m i t h a, jakož i u klasiků a ve značně změněné formě u všech politických

ideologií, jež se vytvořily před světovou válkou a po ní, jako jsou kolektivismus, komunismus, fašismus, nacionálně socialistický režim v Německu a soustava NIRA v Unii severoamerické.

V praxi představuje vzájemná souvislost všeho hospodářského dění při dnešní složitosti hospodářského života největší obtíže při všech opatřeních řízeného hospodářství. Tyto obtíže také vyvěrají z centralismu státní moci, neboť tato autoritativní opatření mohou vycházeti jen z takových ústředních míst, jaká představují orgány moderního státu. I když jsou tato opatření teoreticky odůvodněna, zasahují většinou do dynamismu moderního hospodářského života buď nevhodně nebo nevhodně, nehledíc k tomu, že četnými zásahy nezbytně trpí přirozeně vytvářený společenský a hospodářský pořádek. Zaslouhovalo by bližšího rozboru, jak a do jaké míry lze mírniti rušivý vliv zásahů řízeného hospodářství na zmíněný přirozený pořádek.

Je třeba při této příležitosti zdůrazniti, že moderní národohospodářské teorie chápou tyto problémy správně. Účelem tohoto pojednání je posouditi řízené hospodářství podle hledisek průmyslu cukerního. Jde tudíž o důsledné sledování všech zjevů za řízeného hospodářství v praxi, jejichž bližší vysvětlení lze naléztí opět jen v teorii.

Podnikání vybudované na individualistických základech novodobého kapitalismu má z různých důvodů zájem na opatřeních řízeného hospodářství. S hlediska podnikatele jde při tom o podpůrné akce v případě potřeby nebo v zájmu totality. Může se však státi, že myšlenka podnikatelská je těmito opatřeními silně dotčena. To se vztahuje na takové metody, které jsou v zásadě autoritativní, které mají povahu obecně právní nebo totalitní. Zvláštního zájmu zasluhují všechny zjevy obdobné povahy, při kterých jsou vykonávány jednotlivé hospodářské funkce buď autarkticky nebo polototalisticky, jakožto opatření autonomní. Nejen zemědělství, ale i velký průmysl používá v nové době těchto metod. Jestliže se setkáváme s autoritativními zásahy většinou jen v dobách hospodářských poruch, používáno je zmíněných autonomních metod téměř normálně a pravidelně v běžném vývoji moderního hospodářského života.

Autarkie, která v posledních letech volný hospodářský vývoj tak rozrušila, tvoří základnu těchto opatření, jediné pokud tato opatření byla vyvolána v život jednotlivými hospodářskými činiteli určitého státu. Není úkolem tohoto pojednání líčiti různé formy těchto metod. Jejich správný význam se projevuje hlavně v tom, že jejich účinek se dotýká více států. Autarkie je tedy vzhledem k multilaterálním vztahům mezistátním činitelem mezinárodním.

S obecného hlediska je zajímavé sledovati, jak poměrně málo závadná jsou autonomní opatření, jež jsou většinou povahy soukromoprávní, ve srovnání s autoritativními metodami, které se jen těžce přizpůsobují skutečnému hospodářskému životu. Bylo by si jen přát, aby se tyto autoritativní metody lépe přizpůsobovaly dynamice hospodářství.

Cukr, jenž je hlavním produktem cukrovarského průmyslu, je vděčným předmětem autoritativních i autonomních režimů. Aníž se tu blíže zabýváme moderními hospodářskými teoriemi, sledujeme zásahy řízeného hospodářství do cukerní výroby a jejich vliv na cukerní průmysl a odtud i na ostatní hospodářství. Je to tím záji-

mavější, že při tom můžeme sledovati souvislosti s hospodářskou teorií. Pro rozmanitost látky můžeme sledovati vývoj cukerního průmyslu po technické stránce jen v hrubých obrysech. Hned na počátku musíme zdůrazniti, že autonomní, stejně jako autoritativní opatření mají společnou závalu, která spočívá ve vztahu příčinných prvků, pokud a v jaké míře se při provádění těchto zásahů uplatňuje.

Relativita myšlenky řízeného hospodářství je společnou vlastností veřejnoprávních i soukromoprávních hospodářských forem. Zůstává úkolem blízké budoucnosti zladiti moderní hospodářské myšlenky a teorie s ženiální teorií relativity, která se uplatňuje ve všech odvětvích moderní vědy. Tím více se tato hypotéza vztahuje na řízené hospodářství a cukerní obor se může vykáhati zajímavým přínosem ke zkoumání dvou moderních teorií. Že z toho může mít i praxe prospěch, netřeba zvláště zdůrazňovati. Význam cukrovarského průmyslu je obecně uznáván a ospravedlňuje tudíž také okolnost, že právě s hlediska tohoto průmyslu sledujeme problémy řízeného hospodářství.

Cukr jako předmět řízeného hospodářství.

Světové dějiny nám poskytují dostatek důkazů o tom, že vznik řízeného hospodářství je v úzké souvislosti s dějinami kultury a civilisace. Začátky kultury a civilisace přinášejí s sebou politické problémy, ačkoli tehdy nebylo možné hodnotiti je jako takové. Absolutismus byl od počátku zároveň učitelem i vůdcem ve vývoji lidstva a konec konců měl k tomu i příslušnou moc, aby dané problémy řešil. To se vztahuje i na otázky hospodářské a tudíž i na otázky hospodářství světového. Bylo úplně v moci absolutismu, aby ovládal hospodářství té které země, a obráceně hospodářství bylo oporou absolutistické moci a prostředkem k jejímu udržení. Hospodářství bylo vlastně, díváme-li se na vývoj dnes, podkladem k této moci a na něm byly také uplatňovány ony metody, které dnes shrnujeme do samostatné doktriny řízeného hospodářství.

Cukrovarská výroba nám poskytuje některé zajímavé příklady, jakých prostředků a metod používala státní správa, aby ovlivňovala hospodářství své země a také ho využila. Není to jen zajímavý přínos pro dějiny národohospodářských metod a systémů, nýbrž i pro kulturní dějiny lidstva.

Rozšíření cukru bylo ve starověku i ve středověku velmi rozdílné. Je charakteristickým zjevem v dějinách cukru, jak rychle pochopily státní vrchnosti, že cukru může být využito k prospěchu státu. Tak na příklad na dvoře kalifů hrál cukr velmi významnou úlohu. Nádherné krajiny této země byly obdělávány plánovitě cukerní třtinou a cukrovarská výroba získala již od vlády Omárovy (r. 646) veliký význam, který si udržela po staletí. Již tehdy byl cukr vydatným zdrojem daňovým ve prospěch kalifů. Je při tom zajímavé sledovati příčiny pozdějšího úpadku. Rychle klesající moc vlády a dvora měla za neblahý následek nehospodárnost a přetížení daněmi a dárkami, což vedlo k úplnému úpadku hospodářství a k zavedení „řízeného“ hospodářství. Tyto daně a dávky nebyly nízké. Podle daňového dekretu Haruna Al Rašida (786—809) vynášely

cukerní dávky v zemi Arvaz 30.000 liber cukru ročně, v zemi Sedjestan 20.000 liber cukru, atd.

Ale již tehdejší „řízené“ hospodářství mělo zásluhu na určitém kulturním pokroku, jakkoliv se tak dalo z důvodů fiskálních. A v této souvislosti jest se zmíniti o období vlády kalifa Omara, do něhož spadá získání Egypta Araby. Jeho hlavním cílem bylo zdokonalení hospodářství a tím i zvýšení státních příjmů. Cukrová třtina nebyla tehdy v zemi pěstována a daňové předpisy se tedy vztahovaly na určitá množství medu. Ochromení byzantské ústřední moci mělo za následek, že Arabové začali pěstovati v Egyptě ony plodiny, které byly známy již od dřívějška v byzantských provinciích. Tím jejich důchod stoupal. Mezi tím byla také cukrová třtina, o níž je první zmínka v orientálních papyrech okolo roku 710. „Řízené“ hospodářství tak vedlo k plánovitému osídlování úrodných krajů, k povznesení zemědělství, průmyslu a obchodu.

Nacházíme však v dalším hospodářském vývoji často příklady oněch metod, které jsou dnes označovány za nástroje řízeného hospodářství. K nejznámějším patří zřízení monopolní, které zavedl pro cukerní hospodářství již sultán egyptský Barsbai (1422—1438) po vzoru svých předchůdců. Zřídil vlastní monopolní správu, kterou pronajal za vysokou částku. Tato nová úprava se neosvědčila, byla však stále obnovována až byla konečně odsouzena jako nespravedlivé zařízení a zrušena. V Damašku zůstal tento edikt vytesán do sloupu Omajjadenské mešity až do roku 1893.

Postup Egypta nezůstal osamocen. V dějinách nacházíme ještě početné příklady toho, že cukerní hospodářství bylo vydatným zdrojem příjmu mnohých absolutistických vládců některých zemí. Z těchto důvodů zaváděly vlády a podporovaly pěstování rostlin, obsahujících cukr, odkudž čerpaly své fiskální příjmy.

Dějiny staré Číny poskytují rovněž mnohé doklady takového řízení hospodářství. Cukr jako předmět dovozu z Persie se objevuje v čínských análech teprve okolo roku 619. Císař Tai Tsung (627—650) vydal příslušná opatření k povznesení živností a zemědělství, a tím k povznesení blahobytu a daňové poplatnosti země. Jeho poddaní se učili vařit cukr v Indii a zaváděli tuto výrobu ve své zemi. O tom se zmiňuje také čínský „Plinius“ Li-ši-čin (1597) ve svém díle „Pen-ts'ao-kung-mu“. Za doby Marca Pola čerpala čínská dynastie Sing (1127) ohromné příjmy z cukerní daně, neboť obchodníci odváděli třetinu výtěžku jako cukerní daň.

Tyto hospodářské metody řízení se vyskytují u cukru ještě v jiných formách. Poznalo se, jak je cukr důležitým předmětem vývozu a jak jej možno spojit s různými zařízeními obchodně politickými. Tak u Benátčanů hrál cukr důležitou roli v hospodářských dějinách. Jejich tyrská cukerní výroba byla slavná. Král Bedřich II. vyhledal pro Sicilii cukrovarské mistry z oblasti tyrské a Baldwin III. (1160) pečoval zvláštními smlouvami o zavodňování cukerních oblastí ve své zemi. Pro svou dobu byl také vynikajícím praktikem; dovedl připravit obchodně politickými opatřeními své zemi veliký užitek. V dobách, kdy se platily renty a jiné příjmy v cukru, vydal na příklad jednomu ze svých poddaných knížat dovo-

lení vyvážeti cukr z jeho statků nezdaněný. Tyto metody podpory vývozu se v podstatě ani v nové době nezměnily.

Také za časů křížáckých výprav hrál cukr v hospodářské a finanční politice zemí důležitou roli. Náboženské cíle tohoto, ne vždy čistě idealistického hnutí, byly pozvolna zatlačovány potřebami praktického života. Hmotné statky nacházely postupně svou cenu vedle statků duchovních. Přirozeně, že se cukr samočinně brzy věnil do tohoto vývojového procesu. Tak nacházíme ve století objevů poučné příklady tehdejších hospodářsko-politických metod v katolickém Španělsku, které hledělo své zeměpisné objevy zužitkovati také hospodářsky podle tehdejších svých primitivních metod. Španělská byrokracie byla již tehdy mocným činitelem v hospodářském životě této země. Tak na příklad bylo cukrovarům ze *San Dominga* (1520) zakázáno dodávati jejich výrobky do kteréhokoliv z přístavů Španělska. Sevilla byla jediným místem, kde se soustředil dovoz cukru, ačkoliv pro vysoké tarify to bylo krajně nehospodárné. Tento stav, trvající do r. 1562, měl za následek dalekosáhlé hospodářské poruchy a vyvolal — v důsledku zanedbávání legálního obchodu — obchod podlouný. Na druhé straně se tak španělská hospodářská diktatura značně zasloužila o zavedení cukerní výroby v mnohých jiných koloniích, na příklad v Portoriku, na Jamaice a Kubě. Tyto země, hlavně Kuba, hrají ještě dnes přední roli ve světové cukerní výrobě.

V 17. a 18. století zaznamenává cukerní výroba v některých zemích takový rozmach, že se již tehdy setkáváme skoro se stejnými hospodářskými problémy, jako dnes. Někde došlo k takovým úpravám cukerního hospodářství, jež dobře můžeme srovnati se zásadami dnešního řízeného hospodářství, ačkoliv nešlo tehdy o opatření povahy solidaristické nebo autonomní.

Nejllepší pohled do poměrů oné doby nám poskytuje vývoj cukerního hospodářství ve Velké Británii. Humboldt uvádí, že anglická vláda nařídila roku 1660 cukerním výrobcům imperia vyvážeti veškerý cukr do Anglie a do jejích kolonií. Šlo o opatření, které bylo v základě neproveditelné a musilo vyvolati mnohé hospodářské komplikace. O mimořádně rychlém vývoji cukerní výroby na anglických Antilách nás přesvědčují některé statistické údaje. Roční výroba cukru v různých obdobích té doby činila:

1698 — 1712		200.000 q
1727 — 1733		500.000 „
1761 — 1765		742.687 „
1771 — 1775		916.667 „
1781 — 1785		789.769 „
1791 — 1795		1,010.662 „
1801 — 1806		1,694.867 „

Nynější cukrovarský průmysl anglický sestává z výroby řepného cukru a z rafinace. Průmysl řepového cukru vznikl teprve v poslední době; nutno uznati, že Anglie prováděla v době ohromného rozmachu cukerní výroby v koloniích výbornou hospodářskou politiku. Účinným nástrojem anglické politiky jsou a byla cla, která

se právě tak jako ve středověku, osvědčila jako jistý prostředek mocné podpory cukerního vývozu.

Okolo roku 1785 se odhaduje roční výtěžek z dovozních cel v Anglii na cukr v částce okolo 1 mil. liber šterl. Je třeba zdůrazniti, že anglický celní systém — i s prémiemi a jinými podporami — byl často měněn. Že tato opatření nebyla nikterak zdravá, o tom nás přesvědčuje všeobecný hospodářský vývoj. Ve skutečnosti byl vzrůst anglického koloniálního hospodářství cukerního značně pozadu za vývojem v koloniích francouzských a cukerní problém byl proto v roce 1737 předmětem zkoumání zvláštní anglické parlamentní komise. Příčinou této nepříznivé situace byla četná opatření absolutisticky, ale nesystematicky řízeného hospodářství. Jednostranné usměrnění dopravních cest zámořských, přísné předpisy přístavní a přepravní, prohibitivní cla, dávky, daně, atd., těžce postihovaly cukerní hospodářství. Cukerní komise poznala dobře příčiny tohoto stavu, ale parlament předložené důvody odmítl jako nedostatečné a tak i další vývoj cukerního hospodářství zůstal nepříznivý.

A d a m S m i t h se zabýval velmi podrobně těmito problémy ve svých „Essay of the trade of the northern colonies“ (Boston 1764). Bez ohledu na jeho theorie třeba zdůrazniti, že jeho názory na tuto otázku byly naprosto správné. Tehdejší anglická cukerní politika měla daleké důsledky a vytvořila základnu hospodářského osamostatnění se Ameriky, vývoj to, který předvídal již v roce 1770 také jiný slavný hospodář, Francouz T u r g o t.

Význačnou úlohu hrál cukr v dobách, kdy přední hospodáři teoretici i praktici zastávali přesvědčení, že státu náleží vedení hospodářství. Colbert, tvůrce merkantilismu, znamená velmi mnoho pro vývoj cukerního průmyslu; jeho praktická opatření byla pro tehdejší dobu vynikajícím dílem. Jeho these o bohatství a blahobytu státu ho zároveň proslavily i učinily mocným, měly však tu závalu, že příliv zákonných předpisů vyvolával ve vnitřních poměrech francouzské světové říše stále zneklidnění. Colbert se snažil v duchu svých teorií zabrániti dovozu spotřebního cukru, a proto podporoval domácí rafinaci cukru. S tím souvisí celní diference z roku 1664, tedy opatření, s nímž se setkáváme i po světové válce 1914/18, kdy hrálo v cukerním průmyslu důležitou, jakkoliv odiosní úlohu. Prostředky k založení rafinačního průmyslu ve Francii byly velkorysé. Nás zajímá hlavně skutečnost, že byla poskytována rafineriím význačná premie návratkem z dovozního cla na surový cukr. Počet francouzských rafinerií se brzy zvětšil na šest závodů; omezení cukerní rafinace v koloniích vedlo sice k rozporům v hospodářské oblasti francouzské říše, přes to však byl cukr okolo roku 1700 nejdůležitějším vývozním zbožím Francie.

Snahy Francie však nezůstaly ojedinelé. Také jiné země poznaly důležitost hospodářských reforem a obdobné úsilí se projevilo zvláště v Anglii: jako ve Francii Colbert, byl v Anglii průkopníkem C r o m w e l l.

Zvláště poučný je příklad N ě m e c k a, kde byla zřízena na osobní přání Bedřicha Velikého první rafinerie cukru v Berlíně v roce 1749. Ačkoliv cukerní rafinace byla míněna jako monopol, vy-

kazuje v Německu brzy rychlý rozvoj, který pokračoval i po smrti Bedřicha Velikého a po zrušení zřízení monopolního. Dokladem toho je skutečnost, že brzy po roce 1749 vyráběly pruské rafinerie 50 až 60.000 q cukru a 10.000 q syruhu ročně.

Monopolní systém byl v té době pro svou jednoduchost velmi oblíbenou formou hospodaření. Jeho nepříznivé důsledky nemohly neb ostatně nechtěly být předpokládány. Novinku dalekosáhlého významu vytvořila teprve Holandsko-Východoindická společnost, která — opřena jsouc o úspěchy svého světového obchodu a námořní dopravy — přešla k hospodářství na plantážích. Této myšlence děkuje za svou nynější existenci a veliký rozmach dnešní cukerní průmysl na Javě. Počátky byly ovšem velmi skrovné. V letech 1707/99 odhadována byla výroba jen asi na 38.000 q. Při této příležitosti budiž ještě jednou zmíněno jméno Cromwellovo, který bojoval svým navigačním aktem proti rozmachu holandské obchodní moci.

Se zásadami řízeného hospodářství se setkáváme také v období zakládání výroby řepového cukru. Není úkolem tohoto pojednání líčiti první pokusy Acharda (1753—1821), jenž je vlastně otcem řepového průmyslu. Význam jeho zprvu čistě vědeckých objevů byl vskutku epochální. Ale začátky byly velmi obtížné a zvláště tehdejší průmysl nedovedl opravdového významu těchto objevů do té doby oceniti a jich zužítkovati, až se posléze dostavily účinky systému kontinentální závěry, vyhlášené koncem roku 1806.

Při hledání náhrady za třtinový cukr věnoval císař Napoleon svou osobní pozornost pokusům Delessertovým v Passy. Úspěchy těchto pokusů vedly posléze k založení francouzského průmyslu řepového cukru. Pád Napoleonův v roce 1815 přerušil tyto pokusy ve všech zemích, s výjimkou Francie, takže mimořádná důležitost těchto objevů pro celou Evropu byla opět zatlačena do pozadí. Bystrozrak a předvídavost Napoleonova se osvědčila i na tomto poli, zatím co jiné vlády nevěnovaly těmto otázkám potřebné péče a porozumění. Teprve v dalším období byla prokázána důležitost řepy pro celé zemědělství a národní hospodářství; od těch dob představuje pěstování řepy a průmysl řepového cukru vynikající složku hospodářství v celé Evropě.

Dějiny vývoje cukerních cen nám zejména poskytují zajímavé příklady, zvláště v souvislosti s uplatněním zásad řízeného hospodářství. Ve středověku nacházíme bohužel málo látky k podrobnému studiu této otázky. Bylo by třeba sledovati všechny závažné zásahy v rámci tehdejšího „řízeného“, či lépe snad „diktovaného“ hospodářství, abychom seznali, jak v některých zemích byl často příslušný zásah rozhodný pro celkový další vývoj. Dále by bylo třeba sledovati vývoj kupní síly vůbec, nehledíc k těm obdobím, kdy byl cukr podkladem zdanění a důležitým činitelem směnného obchodu. Nalezli bychom dosti dokladů o ceně cukru, jež byla ovšem velmi různá podle specifických předpokladů výrobních, opatření fiskálních a jiných. Předem musíme zdůrazniti, že právě posléze jme-

nované dávky byly zvlášť důležité pro cukerní spotřebu, dovozní a vývozní cla činila ve středověku 15 až 75% z ceny a cukerní přeprava tvořila v tehdejší námořní dopravě zvláštní obor. Je pak přirozené, že přepravní sazby u tak hodnotného nákladu byly zvlášť vysoké.

Absolutistické, příp. „diktované“ usměrňované hospodářství bylo tehdy ve dvojím směru rozhodné pro vývoj cukerních cen, pro zvyšování cen, když toho žádají fiskální důvody, a pro snižování cen, když měla být podepřena soutěživost. Bylo by možno nalézt řadu příkladů, jak již zde byly úvodem vyličený.

Existují také — hlavně v pramenech francouzských odborníků (d'Avenel, Dorveaux) — srovnávací ceny cukru s cenami jiných tehdejších statků, jejichž význam musíme však posuzovati se zřetelem na nesnadnost podobného porovnání, zdržlivě. Tyto ceny činily ve franc. francích (v hodnotě před rokem 1914):

Období	Cukr	Pepř	Káva
1201—1275	470	600	—
1301—1325	630	550	—
1401—1425	688	500	—
1501—1525	219	500	—
1601—1625	—	310	349
1701—1725	295	482	540
1726—1750	154	286	579
1751—1775	209	435	437
1776—1800	196	395	250

Naproti tomu pochází největší počet údajů o cenách cukru ve středověku z Anglie, které tu čerpáme z díla R o g e r o v a. V průměru uvedených období činily průměrné ceny cukru anglických šilinků a pencí:

1259—1350	sh 104/2
1351—1400	sh 158/4
1401—1540	sh 100/—
1541—1582	sh 107/5 $\frac{1}{2}$
1583—1702	sh 141/1 $\frac{5}{6}$

Záznamy znějí za 1 cent (50 kg) cukru a jsou ve srovnání s nynějšími cenami velmi zajímavé. Veliké převraty v hospodářství i všeobecné politice se vyjadřují i v tomto cenovém vývoji.

V 18. století začala cena cukru klesati; množství cukru, přicházející na trh, stoupá a hromadí se také v cukerním hospodářství zásoby všeho druhu a různých forem. Že tyto zásahy byly často protismyslné, vytýká již A d a m S m i t h, který označuje cukr za „velmi schopný předmět zdanění, toto zdanění by však musilo býti vybudováno na zcela jiných zásadách“.

Ve vývoji cel lze skutečně spatřovati také ony prostředky, jimiž pracovalo řízené hospodářství za účelem ovlivňování cukerního hospodářství. V tomto směru je zvláště zajímavý tento přehled cukerního hospodářství v Anglii:

Rok	Celková spotřeba tun	Celní sazba v šilincích a pencích	Spotřeba na hlavu lb a uncí
1801	138.639	sh 20/01½	19 6
1810	175.465	17/101¼	21 15
1820	145.093	27/—	15 11
1830	186.102	25/6	17 8
1840	179.741	24/9	15 4
1850	304.575	12/9	24 13
1860	438.020	13/81½	33 15
1870	693.501	7/91½	49 12
1880	956.000	—	62 8
1890	1,238.000	—	72 11
1900	1,704.166	—	41 4
1910	1,792.044	1/10	39 9
1920	1,058.231	25/8	22 6
1927	1,821.943	11/8	40 15

Dějiny vývoje cukerních cen a vývoje cel nás poučují také o vlivu obchodně-politických událostí na cukerní výrobu. Vzestupu cen na počátku 19. století následoval hluboký pokles, který byl způsoben prohlášením Napoleonovy kontinentální uzávěry. Jelikož dovozy do Anglie přes to pokračovaly, nahromadily se tam v několika letech tak velké zásoby cukru, že ho bylo již tehdy — v letech 1809 až 1813 — používáno jako levného krmiva pro žirný dobytek. To bylo jedním z důsledků tehdejšího, v jednotlivých zemích centralisticky řízeného hospodářství, jehož podobné formy známe i po světové válce 1914—1918. Naproti tomu vznikl ve Francii takový nedostatek cukru, že se vyplácelo vozit cukr z Anglie do Řecka a odtud jej poloudně dopravovati přes Vídeň do Francie.

Všechny tyto příklady svědčí o tom, že ony tendence, které ovlivňovaly v ranném i pozdním středověku až do nové doby hospodářství absolutisticky, byly v zásadě obdobné principu řízeného hospodářství současné doby. Cíle těchto method byly rozdílné a sledovaly konec konců často užitek těch, kdo příslušná opatření zaváděli. Teprve v dobách, kdy i cukerní hospodářství bylo předmětem prvních vědeckých úvah o národním hospodářství, je hledána i v řízení hospodářství soustava, ač i tehdy vlastní zájem je staven do popředí. Řízené hospodářství v moderním slova smyslu se uplatňuje většinou tehdy, když se hledá východisko z nouze či z krise. Moderní hospodářský vývoj spíše dokazuje, že pozitivní konjunkturální cykly pocházejí z jiných motivů.

Cukr byl, jak z dějin poznáváme, vděčným předmětem absolutisticky řízeného hospodářství a nynější silný světový cukerní průmysl děkuje za své bytí vlastně této skutečnosti. Je samozřejmé, že vývoj nebyl přímočarý; je však příznačné, že i v nové době zůstal

cukr často předmětem řízeného hospodářství, nebo oněch autonomních opatření solidaristické či kolektivistické povahy, které jsou s jiného hlediska myšlenka řízeného hospodářství příbuzná.

Aktuálnost myšlenky řízeného hospodářství.

Vývoj cukerního průmyslu v XIX. století přináší s sebou novodobé symptomy, které se projevují zejména industrialisací, intenzivním zemědělským hospodařením a tvorbou moderního kapitalismu. Cukerní průmysl patřil od svého počátku k nejdůležitějším hospodářským činitelům jednotlivých států a je tedy pochopitelné, že byl vždy věnován značný zájem jeho příznivému vývoji, ačkoliv byl na druhé straně se zřetelem k úzké souvislosti s celkovým hospodářským životem vždy spíše vysazen konjunkturálním výkyvům než ostatní průmyslová odvětví.

A právě XIX. století, které je prvou etapou industrialisace cukerní výroby, ukazuje nám mnohé závady, které souvisejí s tímto rychlým vývojem. Slovo *kriše* se stává hospodářským pojmem; věda, opírající se o klasické teorie, je postavena před nové úkoly; praxe hospodářského života hledá východisko z těchto nových nesnází, a zájem státu vyžaduje, aby se předešlo těžkým důsledkům těchto poruch. Cukerní průmysl, jehož krise spočívají na příčinách tuzemských či mezinárodních, hledí v budoucnosti vstříc značným komplikacím.

To byl v podstatě ráz XIX. století. Od té doby získala věda i praxe a stejně tak i hospodářská politika jednotlivých států další zkušenosti, avšak období po světové válce na počátku tohoto století přineslo opět nové problémy.

Byly již často činěny pokusy, prozkoumati theoreticky podstatu krise. Profesor Dr. Karel Engliš pojednává o fenomenologii krise ve svém stěžejním díle „Soustava národního hospodářství“. Aplikace těchto jevů přináší zajímavá srovnání s cukerním průmyslem.

Prof. Engliš rozeznává tři druhy hospodářských depresí, o nichž nutno na tomto místě učiniti zvláštní zmínku: deflační krise, krise z nadvýroby a racionalizační krise. Pro všechny tyto jevy staví prof. Dr. Engliš vlastní teorie, které nám mohou býti nápomocny při pozorování vývoje cukerního průmyslu v nové době. Charakteristickou stránkou tohoto vývoje jsou autonomní multilaterální snahy o odpomoc ve všech případech, kdy jde o průmyslovou krise. Používané cesty nekončily vždy úspěchem, avšak tato praxe se již blížila moderním teoriím, zejména v posledních letech.

Počátkem XIX. století působilo umístění vývozních přebytků na zahraničních trzích značné obtíže. Při tom však nešlo o nadvýrobu ve vlastním slova smyslu, nýbrž o skutečnost, že vývoj cukerní spotřeby nepostačil tempu, jakým stoupala cukerní výroba. Snaha o odpomoc se projevovala všemožnou podporou vývozu a tím docházelo ke stupňování mezinárodní soutěže; avšak ani tímto způsobem vzniklé nízké ceny nebyly s to zvednouti postačitelně spotřební úroveň, aby tak byla znovu zjednána rovnováha. Tím dospíváme ke skutečnosti, že od počátku minulého století až do dnešních dnů tvořil cukr předmět autonomních nebo autoritativních mezinárodních opatření ve více než sedmdesáti případech.

Nepřímé subvence, poskytované cukernímu vývozu, tvořily již r. 1864 předmět porad mezinárodní cukerní konvence v Paříži. Stejnými či obdobnými problémy se zabývaly kongresy v Bruselu a Londýně r. 1872 a cukerní konvence v Bruselu r. 1875. Různorodost zájmů jednotlivých států způsobila, že usnesení takových konferencí byla zřídka kdy ratifikována, takže nevyřešené společné otázky jako prémie, subvence, daňové a celní otázky, vadily nadále příznivému vývoji cukerního průmyslu. Se stejným nepříznivým výsledkem končily pařížské rady v letech 1876 a 1877, jakož i v Londýně r. 1887.

Hospodářskou událostí prvního řádu byla bruselská cukerní konvence, uzavřená 5. března 1902. Předcházela jí téměř chronická cukerní krise, která povstala tím způsobem, že jednotlivé země umísťovaly své cukerní přebytky na světových trzích pouze pomocí vysokých premií, což úplně demoralisovalo jednotlivá odbytiště a tím i celý cukerní trh. V těchto případech bylo již spíše možno mluvit o nadvýrobě; s deflační nebo racionalizační krizí se setkáváme v cukerním průmyslu teprve v prvních letech po světové válce na počátku tohoto století.

Prvá leta po světové válce 1914—18 přinášejí mimořádný rozmach světové výroby a tím i cukerního průmyslu. Živá poptávka, která se jevila v celém světě, byla pobídkou k dalšímu stupňování výroby, jež se zintenzivňuje zároveň moderními racionálními metodami. Cukerní průmysl starého světa musil z velké části dohánět to, co ve válečných letech zameškal. Nový svět si však zajistil značný náskok již během válečných let zvyšováním své tehdejší výroby a racionalisací svých podniků.

Tato okolnost se plně uplatnila v tom okamžiku, kdy poptávka dosáhla hranic stabilisace; úroveň cukerních cen klesá až k onomu bodu, při němž se již uplatňuje racionalizační zákony. Z toho vyplývá, že racionalisace výroby byla v cukerním průmyslu provedena pouze v některých výrobních zemích a tím se dostali ostatní výrobci, soutěžící na volných trzích, do racionalizační krise. Světová cukerní výroba nebyla však již delší dobu ve zdravém poměru k světové cukerní spotřebě a tímto způsobem souvisí racionalizační krise přímo s krizí nadvýroby.

Cukerní statistiky poskytují nám dostatek důkazů; ony také zjišťují na číselném podkladě jednotlivé rovnovážné činitele v cukerním průmyslu se zřetelem na jich místní a věcnou různorodost a zároveň s ohledem na podstatné změny, vzniklé během času. V této souvislosti bud' teč zde uvedena některá čísla, která jsou sice obecně známa, avšak jejichž rekapitulace je pro sledování dalšího vývoje cukerní otázky po světové válce nezbytně nutná (údaje se rozumí v tisících metr. tun, v hodnotě suroviny, podle Dr. Gustava Mikusche) :

Kampaň	Výroba	Spotřeba
1923/4	19.745	19.904
1924/5	23.687	22.092
1925/6	24.421	23.129
1926/7	23.338	23.500
1927/8	25.024	24.952

Kampaň	Výroba	Spotřeba
1928/9	27.311	26.006
1929/30	27.217	25.792
1930/1	28.499	26.010
1931/2	25.828	25.023
1932/3	24.509	24.604
1933/4	25.561	25.229
1934/5	25.188	26.247
1935/6	27.128	28.031

Posun rovnovážných činitelů je se zřetelem na cukerní výrobu a spotřebu lehce dokazatelný; pro světové cukerní trhy zůstává však směrodatným nahromadění enormních cukerních zásob. Cukerní průmysl hledá odpomoc nejprve pomocí autonomních opatření, k nimž patří především t. zv. plán Tarafův z r. 1927/28, brusselské ujednání z r. 1929 a posléze Chadbourneova konvence 1930/31 až 1934/35.

Odpomoc má zajistiti odstranění poruch mezi rovnovážnými činiteli. Opatření Chadbourneova plánu byla sice theoreticky správná, avšak ukázala se během provádění dohody nedostatečnými. Mimořádné zásoby zatěžují nadále světový cukerní trh, takže nemohlo dojiti k podstatnému zlepšení úrovně cukerních cen. V následujících diagramech jest zachycen průběh Chadbourneovy dohody schematicky se zřetelem na pojetí prof. Engliše. Diagramy jsou podloženy záznamy londýnské cukerní bursy, při čemž je již vzat zřetel na devaluaci libry šterl. Theoreticky lze zjistiti, že podstatné zlepšení cukerních cen nebylo dobře možné; tato okolnost je tím významnější, jestliže se uváží, že úroveň cukerních cen nebyla již v r. 1930 uspokojivá. V tomto směru nutno posuzovati podrobnosti těchto diagramů (viz str. 525).

Při této příležitosti nutno poukázati ještě na relativitu takovýchto opatření. Graficky je znázorněna na diagramech rozpětím mezi předpokládaným pohybem cen a jejich skutečným cyklickým vývojem. Diagramy obsahují výkyvy poměrně krátkého období pěti let Chadbourneovy dohody; jsou proto založeny na jednoduché matematicko-statistické aplikaci. V tomto ojedinělém případě nelze ze stejného důvodu použití znázornění pomocí sinusoidů, korelačních method nebo periodogramů.

Také u cukru docházejí nejnovější národohospodářské theorie plně svého oprávnění. Nehledě k všeobecným důsledkům pro cukerní průmysl, které nemohou býti v tomto rámci podrobně líčeny, potvrzuje zásadu autonomních úprav jednotlivých výrobních odvětví okolnost, že již během dvou roků po uplynutí Chadbourneovy dohody si zajistil cukerní průmysl její prodloužení a rozšíření. Tím je v podstatě Mezinárodní dohoda pro úpravu cukerní výroby a distribuce z r. 1937, která obsahuje pět výrobních období 1937/38 až 1941/42. Spočívá na rozšířeném základě, aby byl omezen, případně vyloučen vliv zemí na cukerní dohodě neúčastněných. Pozoruhodnou jest okolnost, že také dovozní země jsou na této dohodě zúčastněny. Jde v podstatě o to, udržeti rovnováhu zamezením nadvýroby a tím působiti na zlepšení úrovně cukerních

cen. Oficiální smlouva obsahuje tentokrát již některá ustanovení, ve kterých jest zřejmo, že si je praxe vědoma významu relativity takových autonomních opatření. Zůstává dalším jejím úkolem, nalézt cestu, aby se přes tyto obtíže dospělo k cíli; na vědě pak jest, zjištěním jasných teorií podpořit praxi.

Cílem řízeného hospodářství by měla být snaha, dospět k příznivému přeskupení rovnovážných činitelů v rámci individualistického hospodářského pořádku. Dějiny cukerního průmyslu svědčí o tom, že cesty k tomuto cíli jsou rozličné. Souvislost takovýchto akcí s povšechným hospodářským děním podmiňuje relativitu takových opatření. V tom směru chybí ještě potřebné vědecké poznatky. Dynamika hospodářství je dána jednotlivými kreacemi; souvislost opatření řízeného hospodářství s těmito jednotlivými kreacemi jest podstatou relativity takovýchto opatření. Bylo již poukázáno na to, že autonomní akce blíží se v praxi lépe svému poslání, než akce autoritativní. Úkolem praxe i vědy zůstává i nadále, ocenit správně relativitu, případně její funkci v rámci celkového hospodářského dění.

Ladislav Krátký.

Aplikace

theorie relativity na řízené hospodářství
v cukerním hospodářství.

(Místo označené * znamená

dobu zrušení zlaté měny v Anglii.)

